
TREMBECZKI ISTVÁN

KORTÁRS SCI-FI FILMEK KÉRDÉSFELVETÉSEINEK TEMATIKUS ALKALMAZÁSI LEHETŐSÉGEI AZ ERKÖLCSTAN OKTATÁSÁBAN

Az alábbiakban egy kísérletet teszek kortárs sci-fi filmek élményén keresztül ökoetikai és bioetikai témáknak, dilemmáknak és kihívásoknak az erkölcsstan tanításában történő alkalmazására, ami egyszerre gazdagíthatja a tantárgy eszközkészletét, s egyúttal aláhúzza e két alkalmazott etikai irányzat szemléletének újszerűségét s kérdésfelvetéseinek aktualitását.

A sci-fi mint a tudomány és a fikció sajátos, a filmművészetben megjelenő metszete egyszerre ad esztétikai élményt és sokszor igen alapos, természet- és társadalomtudományi ismeretekre, innovációkra támaszkodó, azokat továbbgondoló, majd a lehetséges kimeneteket bemutató megjelenítést. Ezáltal készlet töprengésre, etikai dilemmák felvetésére, tudatosítására, sőt az elképzelhető problémamegoldások kidolgozására. Ugyanakkor az ökoetika és a bioetika interdiszciplináris jellegükből fakadóan már kezdettől fogva kiléptek a klasszikus filozófiai textúra kereteiből, kiváló találkozási pontokat adtak a sci-fi műfajának. Így – véleményünk szerint – meggyőzően igazolható a tudományos-fantasztikus filmeknek az erkölcsstan oktatásában történő alkalmazása.

Mielőtt – vázlatosan, a gyakorlatra fókuszálva – bemutatnánk az egyes filmek esetében felmerülő sci-fi és etikai találkozási pontokat, néhány megjegyzés még szükséges.

Először is nyilvánvaló, hogy jelen idejű, drámai vagy epikus alkotásokat is fel lehet használni háttéranyagként. A természettel való kapcsolatunk, a természetvédelem, az emberi létezés és az emberi méltóság kérdései számos más formában is visszaköszönnek a filmvászonról. A sci-fi esetében a tudományos-technikai fejlődés kiváltotta kockázatoknak a fikció eszközeivel történő plasztikus kidolgozása valósul meg, mely így talán nagyobb érzékenységet válthat ki a befogadóból, különösen akkor, amikor az oktatásban az életkort, az élettapasztalatot is figyelembe vesszük.

Másodszor, a fentieket csak aláhúzza a filmek jövő-irányultsága, pontosabban lehetséges jövő-irányultsága, mely a jelenben már elkezdődött tudományos-technikai forradalom bizonyosan alapvető transzformációkat kiváltó hatásának néhány elemét, vagy egészét nagyítja fel, mellyel nem árt már ma szembe nézni, bizonyos nem kívánt következmények elkerülése érdekében. Hiszen a jövő nemzedékek életének meghatározói lehetnek a kibontakozó, formát öntő trendek. Ez akkor is igaz, ha a jövő alapvető fizikai-ontológiai kiszámíthatatlanságát mindez nem kérdőjelezi meg, csak a lehetséges tendenciákat próbálja felvázolni.

Harmadszor, a filmek a lehetséges jövőről szólnak, de ugyanakkor nagyon sok esetben komoly intenciók fogalmazódnak meg és konkrét gyakorlatok öltetnek testet a változások katalizálásakor, például a globális ökológiai folyamatokba történő mind intenzívebb beavatkozás, a gazdasági növekedés további serkentése, a gyógyítási képességek fejlesztése, s egyáltalán az eddig ismert, megszokott emberi állapot alapvető átalakításának különböző, jelenleg is zajló kísérleteiben. Ennek következtében egy lehetséges jövőből való visszatekintés egyúttal figyelmeztetés is, s ezzel az etikai-morálfilozófiai elemzés reményeink szerint támaszkodhat az ilyen alkotások által felvetett kérdésekre.

Végezetül a legfontosabb megjegyzés: a környezetetiekai dilemmák minden másnál nagyobb szintű jelenidejűséggel bírnak, hiszen napjaink környezeti-ökológia állapotát már a Római Klub kutatói által megfogalmazott túllövés fogalmával lehet jellemezni. Vagyis a környezeti krízis már itt van. Ez már a jelen.¹¹

Ezek után lássunk néhány alkotást, melyek esetében a szubjektív válogatáson túl elsősorban a megvalósulás nagyobb valószínűségére fókuszáltunk, s így mutatjuk be az erkölcsi és morális dilemmákat. Az ezekre adható válaszok részletes kidolgozása már a tanórák feladata.

1. Avatar²

Az *Avatar* alapvető konfliktusa két életmód szembenállásából fakad: egy piacorientált, nyereségcentrikus, a természetet nyersanyaglelőhelynek és idegennek tekintő, fejlett technológiával, valamint tűzfegyverekkel rendelkező, mesterséges körülmények között élő, gyarmatosító ember – a *homo oeconomicus* – és egy őshonos, a természettel a legteljesebb harmóniában élő, annak életciklusába maradéktalanul beilleszkedő, adott esetekben akár neurális összeköttetést és spirituális kapcsolatot is létrehozó humanoid faj – a *nav'i* – áll. A két életforma és életfelfogás között van némi kapcsolat – a tudósok jóvoltából – de ez csak időleges és limitált, hiszen a kettő inkompatibilis. A fontos nyersanyagot kitermelni akaró gyarmatosítók szándéka leplezetlen: a másik megismerése csak a gyengéik kitapogatását, s némi halvány diplomáciai manővert takar. Ők a bolygót mint nyersanyagforrást és üzleti lehetőséget akarják megszerezni. A végeredmény: háború.

Környezetetiekai szempontból a film helyszíne a *Pandora* bolygó a Gaia-elméletet³ megtestesítő bolygó, melynek globális ökoszisztémája az agy

1 Donella Meadows–Jorgen Randers–Dennis Meadows: *A növekedés határai – Harminc év múltán*, Ford: Déri Andrea, Budapest, Kossuth Kiadó, 2005. 23–37. o. és Tim Flannery: *Időjárás – csinálók – Hogyan változtatja meg az ember a Föld klímáját, és milyen hatással van mindez az életre?* Ford: Kovács Tibor, Budapest, Akkord, 2006. és Andreas Malm: *Hamarosan túl késő lesz... – Avagy a klímaváltozás árnyékában*– Ford: Szegedi Zsófia, Budapest, L'Harmattan, 2012.

2 *Avatar* (James Cameron, 2009)

3 James Lovelock: *Gaia halványuló arca – Utolsó figyelmeztetés*. Ford: Barna László, Budapest, Akadémiai Kiadó, 2010. 131–163. o.

szinapszisainak bonyolultságával vetekedő összetettséget, vagyis diverzitást mutatja. S így a Föld metaforája is, mely lehet, hogy az ökoszisztémái közötti kapcsolatban, a bioszféra bizonyos szintű önszabályzó jellegére utaló válaszreakcióiban – ha nem is a *Pandora* mélységében – egyben Gaia is. Egy más Föld képe tárul a szemünk elé: az élők önértékkel és rendszerértékkel telített együttese az ökoszisztéma-centrikus és a radikális biocentrikus környezeti etikai irányzatok alapvetéseit idézi. A *Pandorán* és a *Pandorával* élő őslakosok megtalálták a maguk ontológiai helyét, felelős gazdálkodásuk (erdő- és vadgazdálkodás) nem zavarja meg a biotikus és abiotikus folyamatokat, mint a Földön új korszakot, az antropocént elhozó homo sapiens.⁴ S ekkor már az erkölcsi kérdések mellett ontológiai dilemmákkal is találkozunk.

Milyen erkölcsi-morális viszonyt alakítsunk ki egy Gaia-jellegű Földdel? Milyen értékeket képviselnek a természeti létezők? Milyen viszonyt alakítottunk ki mi, a ma élő emberek a Földdel? Mi a környezeti etika?⁵ Milyen életvitelt folytassunk, milyen civilizációt építsünk fel, mely nem sérti a globális ökoszisztéma integritását? A gyarmatosító-kitermelő kapcsolat nem egyenlő a kifosztással, a lelki kiüresedéssel? Mit tanulhatunk a természeti népektől, mielőtt végképp a múlt homályába vesznek? Miről szól a fenntarthatóság a környezetetikában? Fenntartható-e hosszabb távon a jelenlegi életmódunk? Mik vagyunk: a természet urai, kizsákmányolói, vagy az élők pásztorai, az egyensúly fenntartói?

Az egyén szintjén is alapvető változásokat hozó, s egyúttal komoly morális döntéseket katalizáló kihívásokat is bemutat a film a fentiekkel összhangban. Az elzárt mesterséges (gyarmatosító) közeg és a *Pandora* természetes rendszerei között a kutatók mint interplanetáris kulturális antropológusok egyfajta hidat képeznek. Ennek technikai feltétele az agyi elektromágneses hullámokkal kapcsolatot létesítő és így érzékelő, mozgásra képes, kommunikáló hordozó – az *avatar* –, mely komoly kutatási irányzat az emberi szervezet számára szokatlan körülmények jövőbeli vizsgálatához. S egyúttal az ember biológiai adottságait meghaladó, fejlesztő kiterjesztett valóság (augmented reality) egy nagyon fejlett változata, mely szintén komoly kutatási és fejlesztési irányzatok gyűjtőneve.⁶

De a filmben az *avatar* a technikai eszközön túl metafora is: az átalakulás, a mássá válás lehetőségének metaforája. Ez a lehetőség egyben visszahatást is gyakorol a működtetőjére, hiszen gazdagítja, átalakítja a személyiségét: a film esetében pozitív morális döntést generál az őslakók melletti kiállás jegyében.

Ettől eltekintve már itt a Földön is megvan a lehetőség a pozitív döntésre: még vannak védendő természeti értékek, még vannak tartalékai a Föld természeti

4 [Vö.mta.hu/tudomany_hirei/bevezetik-az-ember-korat-a-foldtorteneti-idoskalarara-106806](http://vo.mta.hu/tudomany_hirei/bevezetik-az-ember-korat-a-foldtorteneti-idoskalarara-106806), Utolsó megtekintés: 2018.04.14.

5 Holmes Rolston III.: *Van-e környezeti etika?* In: Molnár László (szerk.): *Legyenek-e a fának jogaik? – Környezeti-etikai szöveggyűjtemény*, Budapest, Typotex, 1999. 152–174. o.

6 Dr. Meskó Bertalan: *Az orvoslás jövője – Ember és technológia*. Budapest, HVG Kiadó Zrt., 2016. 44–50. o. és Michio Kaku: *A jövő fizikája*. Ford. dr. Both Előd, Budapest, Akkord, 2012. 126–136. o.

tőkénének, bár a természetpusztítás már előrehaladott fokozatába lépett, és az antropogén eredetű hatodik tömegkihalás már elkezdődött.⁷

A döntési szituációban szerepet játszik a megtalált harmónia és szépség szeretete, mely a kezdeti egyéni célracionálitást önfeláldozó cselekvéssé változtatja – ami egyszerre szakítás korunk önző racionális viselkedésével és kitörés a magát a természet felett állónak gondoló antropocentrikus szemléletből. S igen, a filmnek igaza van: érzelmi azonosulás nélkül a szükséges változtatások nem fognak megvalósulni.

Meg tudjuk tenni a szükséges lépéseket? Véget tudunk vetni a csak önző, haszonelvű viselkedésünknek? Csak azért bővítjük a tudásunkat, hogy nagyobb hatalmunk legyen? Tudunk áldozatot hozni a jó érdekében? Tudunk mértékletességet gyakorolni? Hol a helyünk a Földön?

A környezetetika atyja, Aldo Leopold definíciója szerint: „Egy dolog jó, ha a biotikus közösség integritásának, stabilitásának és szépségének a megőrzésére törekszik. Rossz, amikor másra törekszik.”⁸ Az *Avatar* ezt az „átállást”, ezt a morális döntést sürgeti, nehogy mi is a főhőshöz hasonlóan csak annyit tudjunk mondani, hogy „megöltük Föld-anyát.”

2. Elysium – zárt világ⁹

Az *Elysium* egy végletekig kettészakadt emberiség negatív utópiája. Annak a trendnek a extrapolációja a lehetséges jövőbe, mely már ma is létezik: a világtársadalom egyre nagyobb mértékű egyenlőtlensége, dacára a globális össztermelés (GDP) általános növekedésének, valamint néhány gyorsan fejlődő országban is kialakuló tehetős középosztálynak. A számok riasztóak: a világ leggazdagabb nyolc embere akkora vagyonnal rendelkezik, mint a világtársadalom legszegényebektől számított 3,6 milliárdos embertömege.¹⁰ Valamint a beszédes arányszámok: a leggazdagabb 20% fogyasztotta el a a Föld forrásainak csaknem 80%-át, az emberi eredetű hulladék 75%-át termelte és a szén-dioxid-kibocsátás 80%-áért volt felelős 2011-ben.¹¹

Ugyanakkor az *Elysium* gazdagjainak fizikai elzárkózása sem csak fikció: a védett lakóparkok, paloták, magánszigetek már most is léteznek.

A film szintén metaforikus, csakhogy itt az „öslakosok”, a globalizált világ vesztesei, lent maradtak a kietlen, nyomorúságos, beteg Földön, hogy megtermeljék egy úrállomáson, egy mesterséges Földön élő nyertesek kényelmes,

7 Elizabeth Kolbert: *A hatodik kihalás*. Ford: Tábori Zoltán, Budapest, Európa Könyvkiadó, 2016.

8 Molnár: i. m: 161. o.

9 *Elysium* (Neill Blomkamp, 2013)

10 www.origo.hu/gazdasag/20170116-az-oxfam-felmerese-a-vilagon-meglevo-vagyon-egyenlotlensegekről.html Utolsó megtekintés: 2018.04.14.

11 Simai Mihály: *A harmadik évezred nyitánya – A zöld fejlődés esélyei és a globális kockázatok*. Budapest, Corvina Kiadó, 2016. 189. o.

egészséges és a földtől fizikailag hermetikusan elzárható életéhez szükséges javakat, látszólag örökre bebetonozódva ebbe a helyzetbe. A két világ itt is kibékíthetetlen ellentétben áll egymással, aminek a vége: lázadás, mely kiharcolja egy készülő puccs adta véletlent.

A szociális feszültségen túl az ökoetikai dimenzió abban a fentebbi ismertetett arányszámokra támaszkodó kérdésben bukkan fel, miszerint az egész Föld erőforráskészlete milyen életszínvonalat és életminőséget tud biztosítani a világtársadalom egészének? Erkölcsileg járható út-e, ha kevesek jólétéhez sokak erőforráshiánya járul hozzá? Mennyiben szükséges eleme a fenntartható fejlődésnek az egyenlőbb elosztás és lehetőség? A világ gazdag 20%-ának milyen morális kötelezettségei vannak a globális közvagyon megőrzése, a fejlődés hozta nyereség egy részének visszaforgatása tekintetében?

De az *Elysium* nem csak a gazdag elit úrállomásának zárt világát jelenti: a Föld ökológiailag zárt rendszerként működik, mely a Naptól érkező energiát hasznosítja, majd sugározza vissza az űrbe. Az anyag- és energiaáramlások körfolyamatai ebből táplálkoznak, s törekednek egyensúlyra. Az emberiség ökológiai lábnyomának átlagosan 1,6 Föld méretű bolygó biokapacitását igénylő fogyasztása¹² megbontotta ezt az egyensúlyt, s környezeti krízist váltott ki, ami elől hiába menekül az elit egy űrbázisra. Ott is túlnyomórészt a Föld erőforrásaira kell támaszkodniuk. A kettészakadt világ mégis összefügg.

De ez azt is jelenti, hogy a Föld ontológiai elsőbbségben van bármely ember alkotta struktúrához képest. Nem tudunk nélküle élni. Az elit sem tudna, amíg teljesen önellátó, mesterséges világot nem hoz létre magának.

S ebben a dilemmában már van tapasztalatunk: a Bioszféra II. kísérlet kudarca a 90'-es évek elején, amikor majdnem zárt, a tényleges bioszférát modellező telepet hoztak létre, ahova néhány ember be is költözött, fenntartani a rendszer működését. Nem sokkal később a kísérlet összeomlott a levegő oxigénszintjének csökkenése és a szén-dioxid tartalmának megnövekedése miatt.¹³

A filmben a Földön maradt emberek között a betegség mindennapos, a roncsolt környezet és a veszélyes munkakörülmények a jelen szegényeinek kiszolgáltatottságát idézik fel, az egészségügyi csúcstechnológiákhoz csak az elit fér hozzá. Viszont két esetben a technológia már beépül az emberbe, mintegy megelőlegezve az alább tárgyalandó filmet: memóriabővítő agyi interfészekkel és teljesítménynövelő külső vázakkal találkozunk, valamint embernek ártó robotokkal, ami jelzi a kettészakadt társadalom elitjének lehetséges inhumánus hatalmi eszköztárát.

Vagyis a világtársadalom környezeti és egészségi kettészakadása kéz a kézben jár, ezek egymást erősítő folyamatok, a szociális divergencia következményei. Etikai reflexiók: mit értünk ökológiai lábnyom alatt? Mit teszünk, tehetünk ennek csökkentése érdekében? Mit jelent az életminőség fogalma? A tiszta környezet megteremtése és fenntartása milyen erkölcsi viszonyulást és cselekvést

12 Vö. www.fna.hu/mittehetsz/okolabnyom, Utolsó megtekintés: 2018.04.14.

13 Kolbert: i. m. 175–178. o.

követel? Miben jelentkezhet a szolidaritás a leszakadó rétegekkel kapcsolatban? Mértékadó lehet-e mindenben a leggazdagabbak fogyasztása? Mit jelent a tudatos fogyasztás fogalma?

3. Páncélba zárt szellem¹⁴

Ez a témát újonnan feldolgozó sci-fi az emberiség és a technológia mind nagyobb mértékű összefonódásának alapvető dilemmáit vonultatja fel, szugesztív képi világgal és dinamikus cselekményvezetéssel. Az összefonódás különböző állomásai rendre megjelennek a filmekben: a mesterséges szervek, a protézisek, a tudatmódosító szerek s végül a pusztá agy beépítése egy mesterséges testbe. Az ember biológiai örökségéből mind kevesebb és kevesebb marad, a hatékonyság, a munkavégzés vagy csak a szórakozás és egy illegális kísérlet eredményeképp, amely tudatmódosítással és befolyásolással egybekötve, önkéntes hozzájárulást biztosít a rendszer (cég) döntéshozóinak.

A téma különböző formákban régóta jelen van a sci-fi filmekben, a friss feldolgozás átütő erejét viszont az adja, hogy jelenleg a biotechnológiai és élettudományi forradalom már elkezdődött, az egyre több gyógyító és fejlesztő gyakorlat és kutatás mellett az emberi szervezet biológiai alapjait akár teljesen új megvilágításba helyező teoretikus vélemény és intenció is elhangzik. Az ember-gép szingularitás, egy közös pontban történő egyesülés egyre kézzelfoghatóbb valósággá válik.¹⁵

A kiindulási alap mindig a gyógyító szándék, mely egy ponton az ígéretes fejlesztési lehetőségek megvalósításába csap át, egyre nagyobb változásokat, jobb életlehetőséget ígérve. Az erkölcsi dilemmák ekkor kezdődnek.

Mikortól áll az erkölcsileg igazolható gyógyítás – fogyatékoság, rokkantság következményeinek csökkentése – egyéb célokat követő képességfejlesztés szolgálatába? Az egészséges élet megvalósítása milyen mértékben válhat biotechnológiai eszköztár függvényévé? A biotechnikai lehetőségek mennyiben lehetnek a szociális – anyagi helyzet determinánsai? Mi lesz az amúgy is egyenlőtlen összemérettel társadalommal a fejlesztések – mondjuk az ellenállóképesség, az agyi kapacitás és az életkor megváltozása – anyagi vonzatának következtében? Mi irányítjuk-e a technológiát ezen a szinten, vagy már az befolyásol minket? Az ember-gép szingularitás sikere nem fogja-e dehumanizálni az emberi fajt?

A filmekben van még egy olyan szál, ami – bár csak körvonalazva az ember-gépek kommunikációjának ábrázolásában – még tovább visz a távolabbi jövő lehetséges területeire: ez az ún. transzhumanitás gondolata, mely intenciói

14 Páncélba zárt szellem (*Ghost in the Shell*, Rupert Sanders, 2017)

15 Al Gore: *A jövő – A globális változás hat mozgatórugója.* (ford: Hegedűs Péter és Takács Zoltán,) Budapest, HVG Kiadó Zrt., 2013. 222–301. o. és Dr. Meskó Bertalan: i. m. és Yuval Noah Harari: *Sapiens – Az emberiség rövid története.*, Ford: Torma Péter, Budapest, Animus, 2015. 352–368. o. és Kaku: i. m. 35–234. o. és Kánai András: *Holnap történet – Öt sci-fi téma, amely valósággá válhat.* Budapest, HVG Kiadó Zrt., 2017. 125–163. o.

szerint a legteljesebb mértékben elhagyja a biológiai, organikus örökségünket. A transzhumanista irányzat elég népes gondolkodói és kutatói tábort tudhat maga mögött, terveik szerint e sajátos evolúció végpontjánál az emberi tudat teljesen el van választva a testtől, s egyfajta észlelésre és gondolkodásra képes „bitek” formájában a kibertérben létezik, alkalmanként önálló, mesterséges testben is megjelenve.¹⁶

Ez egyúttal – az irányzat hívei számára – óriási lehetőséget ad az élet gyakorlatilag végtelen meghosszabbítására, a Földtől eltérő körülmények elviselésére, a világűr felfedezésére, új észlelési módok, élmények kidolgozására, az emberi test tudatos transzformációjára. A filmben elsősorban a gépek világhoz kötődő transzhumanizmus jelenik meg, de az irányzat ennél sokkal több fejlesztési lehetőségben gondolkodik – genetikai manipuláció, élettartam-meghosszabbítás bioeljárásokkal, a számítógép és az emberi agy integrálása, virtuális valóság felhasználása, mesterséges élet, molekuláris nanotechnológia alkalmazása – melyek újabb és újabb dilemmákat vetnek fel.¹⁷

Végezetül: az ember-gép szingularitás környezeti kockázatai is megjelennek a filmben. A mesterséges környezet túlburjánzása, az állandó reklámok okozta információözön, a természetes élővilág szinte teljes hiánya – különösen a tengeri jelenetben.

A felismert manipuláció itt is morális háttérű lázadást vált ki: a főhős a tudatosság, a tudatos választás lehetőségének felismerése révén tud visszatérni emberi lényegéhez, bár már megmarad gépi testben létezőként.

A másodikként ismertetett jelenségek már ontológiai léptékűvé emelik az erkölcsi dilemmákat. Vagyis: Az emberi faj evolúciós örökségével mennyiben egyeztethető össze a transzhumanizmus által kívánt evolúció? Az emberi faj evolúciós örökségének megfelelő-e egy ennyire mesterséges környezet? Mennyi erőforrást igényel ennek fenntartása, működtetése? Nem teszi-e túlterheltté a mentális és pszichés apparátusunkat az információáramlás ilyen szintje? Az ember csak agyi tevékenység, csak tudat? Ha nem csak tudat, akkor embernek nevezhető-e az ilyen formákban létező? Létezik-e testi érzékelés, emocionális jelenségek nélküli emberi létezés? A tudat manipulációjának ilyen lehetőségei nem veszik-e el a szabad akarat lehetőségét? A transzhumanizmus hogyan tudja biztosítani az emberi szabadságot, nem teszi-e az emberiséget egy epizóddá a gépek evolúciójában? Érdemes-e, szabad-e ennyire a gépekre hagyatkoznunk?

4. Kör¹⁸

A kör szintén már létező folyamatok és jelenségek extrapolációja, s talán ennek megvalósulása a környezetpusztítás mellett a leggyorsabb transzformáció lesz

16 Al Gore: i. m.: 259–261. o. és Kánai: i. m.: 156–159. o.

17 Kánai: i. m.: 130–133. o.

18 A kör (*The Circle*, James Ponsold, 2017)

az emberiség közeljövőjében. De természetesen ezer szálon összekapcsolódik az ember-gép szingularitással, valamint a világtársadalom növekvő polarizációjával. Mindezek ugyanis szinergikus kölcsönhatásban lévő folyamatok.

A film egy olyan informatikai céget mutat be, melynek sikerült az internet nyújtotta különféle szolgáltatások nagy részének egy kézbe vétele, s így az interneten lévő információk nagy része feletti rendelkezés megvalósítása. A piaci szolgáltatásokon túl azonban a cégnek – a hozzá csatlakozott főhős ötletét felkarolva – sajátos elképzelései vannak az információk mibenlétét és felhasználásuk mikéntjét illetően. Az információk bővítésének imperatívuszából kiindulva a főhős a szemére erősített felvevővel életének minden (a mellékhelység csak egy ideig kivétel) részletét feltölti az internetre megvalósítva az on-line lét teljességét. Majd e létforma további bővítését szorgalmazza a politikusok esetében is. Az így létrehozott on-line globális közösség ezután a mindent látó szeme révén a hatóság elől elbújt bűnözőt kezd el felkutatni, s átlép az igazság-szolgáltatás mezejére.

A film gyakorlati hátterének mintáját a ma létező gigacégek piaci terjeszkedése és innovációs tevékenysége adja, mely révén az információ világának mind nagyobb szeletét szeretnék az ellenőrzésük alatt tartani. Ugyanakkor az Alphabet és a Facebook esetében a cégek vezetői többször hangoztatták társadalompolitikai elképzeléseiket, a politikummal való kapcsolatukról már több vélemény is napvilágot látott.¹⁹

A film teoretikus hátterében a dataizmus nevű mozgalmat, filozófiai irányzatot láthatjuk, a megjelenített vállalat kultúrájában és céljaiban tulajdonképpen ennek az irányzatnak az elveit próbálja megvalósítani. A dataizmus a világot egyetlen adatfolyamnak látja a történelem egymást követő szakaszai tulajdonképpen az adatfolyam bővülését tükrözik. Az ember feladata ebbe a folyamatba történő beilleszkedés, az információk bővítése, valamint az áramlás előtti akadályok eltörlése. Mindez egy új létforma, élmény, életvilág elérésének szándékával. A transzhumanizmussal való párhuzamok – véleményünk szerint – eléggé sokatmondóak.²⁰ Az információ és az informatikai eszközök mindkét esetben centrális szerepet kapnak. A film jövőképe azonban itt is kétségekkel teli.

Milyen veszélyeket rejthet az egyetlen cég által monopolizált világháló? Ki a felelős az ilyen cégek által hozott döntésekért? Ki rendelkezhet az információkkal? Az információk monopóliuma nem teszi-e véglegessé a társadalom kettészakadását? Ha minden tevékenységünk rögződik, akkor nem leszünk-e kiszolgáltatottak a felhasználóknak? Milyen manipulációs veszélyek rejtőznek az információ és a politika monopolizálásában? A Nagy Testvér tevékenységét ki ellenőrzi? A mindenki által megfigyelt mindenki nem a terror magaskiskolája-e?

19 Al Gore: i. m: 73–113. o. és Kánai: i. m: 87–124. o.

20 Yuval Noah Harari: *Homo Deus – A holnap rövid története*. Ford: Torma Péter, Budapest Animus, 2017. 316–339. o.

A film is egy lázadással zárul: az agytröszt rejtett információit és machinációit a saját fegyvereivel leplezik le. De a vég nyitva hagyja a cég további sorsának kérdését.

Az emberi létezés tényleg csak egy adatfolyam? Ha igen, akkor mi a tudat, akkor van-e szabad akarat? A folyamatos on-line lét nem okozza-e a személyiség elvesztését? Nem okoz-e folyamatos szorongást, ahelyett, hogy felszabadítana? Feláldozható-e a magánszféra az információ bővülése kedvéért? A személyi szabadság nem a titkok lehetőségén múlik? Az erkölcsileg helyes cselekvés csak a külső ellenőrzés következtében jöhet létre? Az autonómia mennyiben feltétele az erkölcsi és morális jónak?

A fentebb bemutatott filmek dilemmái elsősorban a tudományos-technikai fejlődés keltette aggodalmak szülöttei. Így disztópikus hangulatúak.

A technikai fejlődés centrumba állítása jogos: az emberiség kezében olyan lehetőségek vannak a XXI. század elején, amelyek soha nem látott módon képesek átformálni az életvilágunk egészét, beleértve a biológiai örökségünket is. Természetesen a technológia önmagában erre nem lett volna képes: az összes társadalomnak és társadalmi alrendszernek – gazdaság, politika, kultúra és jogrend – át kellett alakulni a változások végbeviteléhez. Ez a XX. század utolsó évtizedeire globális léptékben megtörtént, így a biotechnika és az információ-technológia az élettudományi és más természettudományi kutatási háttérrel elnyerte a politikai és gazdasági főszereplők támogatását.²¹

A technika hatásának ambivalenciája, az okozott változások mélysége és kiterjedése, a technika alkalmazásának kényszere és pusztítóképesége miatt ki kell lépni a hagyományos antropocentrikus etika világából, és a technikát az erkölcsi dilemmák tárgyává kell tenni – mondja Hans Jonas már 1982-ben.²²

Az emberi felelősség kérdése nem kerülhető meg a tudomány és a technika alkalmazásakor. S itt nemcsak a természet egészére gyakorolt emberi hatásra kell figyelni, hanem a változások kiváltójának és működtetőjének – a homo sapiens – lényegének mibenlétére s ennek megmaradására is. Ez utóbbi figyelmeztetéssel még a transzhumanizmus is egyetérthet.

Így Kant híres négy kérdése akár újabbakkal is kiegészülhet:

Mit ne tegyünk Földünkkel, létezésünk alapjával?

Mi nem az ember?

Talán ebben tud az erkölcsstan és morálfilozófia a maga szerény eszköztárával valamit elérni. Mert illúzióink ne legyenek. Ahogy Yuval Noah Harari fogalmaz az emberiség történetéről szóló könyvében az evolúció természetes folyamatába történő beavatkozás lehetőségének csábításával kapcsolatban: „Frankenstein doktor Gilgames hátán lovagol!”²³

21 J. R. McNeill: *Valami új a nap alatt – A huszadik század környezettörténete*. Ford: Zalotay Melinda, Malik Tóth István, Budapest, Ursus Libris, 2011.

22 Hans Jonas: *Miért tárgya a technika az etikának? Öt ok*. In: Molnár: i. m. 69–76. o.

23 Harari: *Sapiens*. I. m: 368. o.